

ВИКОРИСТАННЯ ФІЛОСОФСЬКОГО ДІАЛОГУ У ФОРМУВАННІ НАВИЧОК ДЕМОКРАТИЧОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

THE PHILOSOPHIC DIALOGUE USE IN FUTURE TEACHERS' DEMOCRATIC COMMUNICATION SKILLS FORMATION

Стаття присвячена актуальній проблемі вдосконалення форм організації освітнього процесу майбутніх педагогів. Обґрунтовано необхідність формування навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів в умовах демократизації освіти.

Показано сутність філософського діалогу, методика якого детально описана у працях Guro Hansen Helsing (Норвегія), як методу розвитку навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів. Алгоритм його проведення був презентований викладачам українських закладів вищої педагогічної освіти в межах міжнародного проєкту «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Норвегії, Україні та Палестині» (СРЕА-LT-2017/10037) (напрямок «Впровадження демократії в комунікації в освітньому процесі») (2018 рік).

Наведено приклади використання філософських вправ у процесі фахової підготовки майбутніх педагогів спеціальностей 012 «Дошкільна освіта» та 013 «Початкова освіта», розроблених й апробованих викладачами Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка Юлією Лимар та Іриною Турчиною (Україна), викладачем Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Оленою Демченко (Україна) на практичних заняттях із педагогічних дисциплін у межах роботи над проєктом.

Представлено методичні особливості використання філософських вправ під час лекційних і практичних занять із педагогічних дисциплін в українських закладах вищої освіти: алгоритм їх проведення є лише основою і має бути творчо екстрапольований у науково-методичний контекст дисципліни, коли вносяться невеликі методичні зміни відповідно до її специфіки та завдань конкретної теми; сформульовані для обговорення питання повинні бути не суто філософськими, а філософсько-педагогічними, оскільки будь-яке питання про виховання й навчання, про педагогічні факти має філософське підґрунтя, відповідь на нього потребує пошуку фундаментальних причин, відповідної аргументації й обґрунтування; філософські вправи можна використовувати на лекціях як засіб мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів – на початку, підбиття підсумків – наприкінці; використання філософських вправ більш ефективно на практичних заняттях із педагогічних дисциплін як спосіб розвитку навичок демократичного спілкування студентів, здатності студентів використовувати теоретичні положення, що виносяться на обговорення, під час розв'язання проблемних/ суперечливих питань.

На основі аналізу спостережень за роботою студентів і аналізу рефлексивних нотаток доведено ефективність використання філософських вправ для формування навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів.

Ключові слова: підготовка майбутніх педагогів, філософський діалог, навички демократичного спілкування, рефлексія.

The article is devoted to the actual problem of improving the forms of the future teachers' educational process organization. The necessity of forming future teachers' democratic communication skills in the conditions of democratization of education is substantiated. The essence of the philosophic dialogue is shown, the methodology of which is described in detail in Guro Hansen Helsing's (Norway) works as a method of developing the future teachers' democratic communication skills. The algorithm of its implementation was presented to the lecturers of the Ukrainian higher education institutions within the framework of the international project "Development of the democracy culture in pedagogical training in Norway, Ukraine and Palestine" (СРЕА-LT-2017/10037) (direction "Implementing democracy in the communication in the educational process") (2018). The examples of the philosophic exercises use in the process of the future teachers' professional training of 012 "Preschool education" and 013 "Primary education specialties", worked out and tested by the lecturers of T.H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium" Yuliia Lyamar and Iryna Turchyna (Ukraine), the lecturer of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Olena Demchenko (Ukraine) at the practical classes in pedagogical disciplines within the framework of the project work, are given.

The methodological peculiarities of the philosophic exercises use during the lectures and practical classes in pedagogical disciplines in the Ukrainian higher education institutions are presented:

– the algorithm of their conduct is only the basis and should be extrapolated creatively to the scientific and methodological context of the discipline, when small methodical changes are made in accordance with its specificity and tasks of a concrete topic;

– the questions formulated for the discussion should be not just philosophical, but philosophical and pedagogical, as any question about education and teaching, about pedagogical facts has a philosophical basis, the answer to which requires some fundamental reasons, appropriate argumentation and substantiation;

– the philosophic exercises can be used at the lectures as a mean of motivating students' educational and cognitive activity – at the beginning, summarizing – at the end;

– the use of the philosophic exercises is more effective in teaching pedagogical disciplines as a way of developing students' democratic communication skills, the students' ability to use theoretical discussion points when solving problematic / controversial problems.

Based on the analysis of the students' work observations and the analysis of the reflective notes, the effectiveness of the philosophic exercises use for the future teachers' democratic communication skills formation has been proved.

Key words: future teachers' training, philosophic dialogue, democratic communication skills, reflection.

УДК 130.2:316.77]: 378:37.091.12.011.3–051

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-1-21>

Лимар Ю.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Демченко О.П.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Турчина І.С.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасних умовах утвердження демократичних цінностей в українській системі освіти актуальності набуває формування в майбутніх педагогів навичок демократичного спілкування. Це дозволить їм організувати ефективну комунікацію на засадах демократії з учнями, батьками, колегами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Одним із напрямів реформування вищої педагогічної освіти України в контексті європейської інтеграції вчені називають підготовку вихователів / учителів нової генерації, творчих і критично мислячих, готових втілювати демократичні цінності в закладах дошкільної освіти і школах [1]. Серед умінь, необхідних для ефективної роботи креативного педагога, виділяють вміння взаємодіяти з одногрупниками, студентами інших курсів і спеціальностей, викладачами, педагогами-практиками й іншими учасниками у процесі розв'язання проблеми, виконання завдань і доручень [3]. Робота в цьому напрямі потребує звернення до закордонного досвіду організації вищої педагогічної освіти [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас необхідно адаптувати закордонний досвід використання інноваційних форм і методів навчання педагогів до особливостей підготовки здобувачів вищої освіти в університетах України, зберігаючи кращі національні освітні традиції.

Мета статті – розкрити особливості використання філософського діалогу у процесі вивчення педагогічних дисциплін; дослідити його вплив на формування навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. У процесі фахової підготовки педагогів ефективними є інтерактивні, проблемні, діалогічні методи та прийоми викладання фахових дисциплін. Одним із таких інтерактивних методів підготовки майбутніх педагогів, здатних до демократичного спілкування, є філософський діалог, методика якого детально описана у працях Хельског Хансен Г'юро (Норвегія) [7]. Алгоритм його проведення був презентований викладачам українських закладів вищої педагогічної освіти в межах міжнародного проєкту «Розвиток культури демократії в педагогічній освіті в Норвегії, Україні та Палестині» (СРЕА-LT-2017/10037) (напрямок «Впровадження демократії в комунікації в освітньому процесі») (2018 р.).

Різні види філософських вправ (за методикою Хельског Хансен Г'юро, Норвегія) для майбутніх педагогів спеціальностей 012 «Дошкільна освіта» та 013 «Початкова освіта» розроблено й апробовано викладачами Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна) і Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (Україна) на практичних заняттях із таких педагогічних

дисциплін: «Основи педагогічних досліджень» [5], «Педагогічні технології в початковій школі», «Історія педагогіки», «Основи інклюзивної освіти» [6], «Розвиток творчого мислення вихователя закладу дошкільної освіти», «Методика викладання дошкільної педагогіки» тощо. Процес і результати роботи в межах проєкту регулярно представлялись у мережі Facebook; обговорювались на засіданнях кафедр, учених рад факультетів; науково-практичних конференціях; освітніх форумах; семінарах.

Використання в підготовці майбутніх педагогів філософських вправ, розроблених Хельског Хансен Г'юро (Норвегія) [7], передбачає розгляд суперечливих педагогічних питань і ситуацій, аналіз дискусійних думок щодо навчання та виховання дітей, упровадження інновацій в освіті, що сприятиме розвитку навичок демократичного спілкування, творчого мислення, формування демократичних цінностей. Водночас необхідно враховувати такі особливості:

- алгоритм їх проведення є лише основою і має бути творчо екстрапольований у науково-методичний контекст дисципліни, коли вносяться невеликі методичні зміни відповідно до її специфіки та завдань конкретної теми;

- сформульовані для обговорення питання повинні бути не суто філософськими, а філософсько-педагогічними, оскільки будь-яке питання про виховання й навчання, про педагогічні факти має філософське підґрунтя, відповідь на нього потребує пошуку фундаментальних причин, відповідної аргументації й обґрунтування;

- філософські вправи можна використовувати на лекціях як засіб мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів – на початку, для підбиття підсумків – у кінці;

- використання філософських вправ більш ефективно на практичних заняттях із педагогічних дисциплін як спосіб розвитку навичок демократичного спілкування студентів, здатності студентів використовувати теоретичні положення, що виносяться на обговорення, під час розв'язання проблемних/суперечливих питань.

У процесі підготовки до лекційного / практичного заняття викладач обирає філософську вправу [7] й заповнює технологічну карту. Наведено приклади розроблених діалогічних вправ із подальшим аналізом їхньої ефективності в аспекті формування навичок демократичного спілкування майбутніх педагогів.

Вправа «Педагогічний експеримент», розроблена Юлією Лимар і впроваджена в роботі зі студентами у 2018-2019 н.р.

Вправа «Педагогічний експеримент»

Спеціальність підготовки здобувачів вищої освіти: 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта».

Навчальна дисципліна: «Основи педагогічних досліджень».

Тема: «Методика проведення педагогічного експерименту».

Вид заняття: практичне.

Філософська вправа: G6 «Догляд та турбота».

Наочність і матеріали: фліпчарт, аркуші для фліпчарта, маркери, стікери.

Мета: виховувати у студентів відповідальність, самоефективність, здатність приймати невизначеність та неоднозначність; формувати навички аналітичного і критичного мислення, навички демократичного спілкування, навички співпраці, навички вирішувати конфлікти; поглибити знання та критичне розуміння студентами сутності, основних етапів педагогічного експерименту, особливостей його проведення в закладі дошкільної освіти / початковій школі; аналізу його результатів.

Методичний опис:

1. Що таке «педагогічний експеримент»?

Пропонуємо учасникам розглянути це поняття за допомогою вправи «асоціативний куц» (вони перелічують асоціації, які виникають у них із педагогічним експериментом). Записуємо запропоновані учасниками варіанти на фліпчарті.

2. Учасники об'єднуються в малі групи. У кожній групі вони наводять приклади проведеного педагогічного експерименту в закладі дошкільної освіти / у початковій школі, який вони провели під час написання своєї курсової роботи. Після цього учасники обирають найкращий приклад у групі.

3. Студенти діляться своїми прикладами в загальній групі. Усі інші можуть ставити уточнюючі запитання.

4. Учасники обговорюють поняття «педагогічний експеримент», використовуючи всі наведені приклади.

5. Майбутні педагоги формулюють визначення цього поняття одним реченням, індивідуально.

6. Учасники порівнюють визначення в підгрупах, формулюють загальне визначення або погоджуються з одним із формулювань.

7. Студенти записують пропозиції на фліпчарті.

8. Учасники порівнюють і обговорюють наведені визначення.

Способи візуалізації: складання схеми/рисунок «Методика проведення педагогічного експерименту» (за бажанням учасників).

Завдання для рефлексії: учасники пишуть рефлексивні нотатки:

1) що ви дізнались сьогодні нового про педагогічний експеримент?

2) якими методами ви оволоділи, що знадобляться вам для проведення педагогічного експерименту в закладі дошкільної освіти/у початковій школі?

Аналіз рефлексивних нотаток студентів свідчить про поглиблення їхніх знань щодо сутності педагогічного експерименту як методу науково-педагогічного дослідження, його значення для роботи

вихователя закладу дошкільної освіти/учителя початкової школи. Більшість студентів зазначають, що на занятті вони навчилися добирати методи для констатувального експерименту (відповідно до теми дослідження, вікових та індивідуальних особливостей дітей), розробляти методику формульованого експерименту (розробляти / добирати такі нововведення в освітній процес, які сприятимуть підвищенню його ефективності в аспекті досліджуваної проблеми), описувати перебіг і результати педагогічного експерименту (зокрема, у вигляді таблиць, діаграм, схем тощо). Дві студентки зауважили, що педагогічний експеримент не завжди має позитивні наслідки для навчання, виховання й розвитку дітей, тому важливо ретельно продумати і спрогнозувати можливі ускладнення та недоліки. Усі студенти зазначили, що зможуть провести педагогічний експеримент в освітньому закладі під час проходження педагогічної практики або майбутньої професійної діяльності.

Деякі студенти зазначили, що, презентуючи результати своєї експериментальної роботи студентам малої групи і слухаючи презентації інших студентів, вони глибше проаналізували процес і результати своєї експериментальної роботи, виявили недоліки, продумали шляхи їх подолання в подальшій роботі. Обговорення студентами цієї теми у формі філософського діалогу сприяло також формуванню навичок демократичного спілкування студентів.

Вправа «Справедливість в освіті», розроблена Оленою Демченко і впроваджена в роботі зі студентами у 2018-2019 н.р.

Вправа «Справедливість в освіті»

Спеціальність підготовки здобувачів вищої освіти: 012 «Дошкільна освіта».

Навчальна дисципліна: «Методика викладання дошкільної педагогіки».

Тема: «Контроль та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти у процесі вивчення педагогічних дисциплін».

Вид заняття: практичне.

Філософська вправа: D1 «Що таке справедливість?».

Наочність і матеріали: фліпчарт, аркуші для фліпчарта, маркери, стікери.

Мета: розширити знання студентів про особливості контролю навчальних досягнень студентів у вищій школі, вимоги до його організації; розвивати вміння працювати у групі, взаємодіяти, критичне мислення, навички демократичного спілкування, здатність висловлювати й обстоювати думку, аналізувати, добирати аргументи; сприяти засвоєнню демократичних цінностей в освіті.

Методичний опис:

1. Студенти об'єднуються в пари/групи по 3 особи. Кожен учасник пригадує приклади прояву несправедливості у процесі оцінювання у вищій

школі та розповідає у своїй групі. Усі приклади аналізуються, на основі змісту яких, виходячи з вимог до організації процесу контролю у вищій школі, чітко формулюється теза: у чому полягає несправедливість/необ'єктивність в оцінюванні навчальних досягнень здобувачів вищої освіти.

2. Кожна група шляхом голосування вибирає та озвучує найкращий приклад усім присутнім на практичному занятті.

3. Після презентації всіх ситуацій протягом 3-х хв. студенти обговорюють по черзі кожну з них і визначають критерій несправедливості, який записують на дошці/фліпчарті/аркуші паперу.

4. Визначені й записані критерії прояву несправедливості в оцінюванні студентів порівнюються за такими питаннями: «Чи є у груп схожі критерії? Який із критеріїв найкращий, коли йдеться про основну ідею справедливості на прикладі несправедливості? Які саме вимоги до контролю порушені? Чи є вони типовими/поширеними у практиці вищої школи?».

5. Кожна група формулює загальне визначення справедливості в оцінюванні, ураховуючи всі критерії, які були запропоновані в різних прикладах. Усі визначення записуються на дошці/фліпчарті/аркуші паперу.

Способи візуалізації: складання визначень-асоціацій у формі малюнків «Об'єктивний контроль», створення «Педагогічних знаків контролю».

Завдання для рефлексії: написання рефлексивних нотаток: «Чи була вправа для Вас продуктивною? Чи задоволені Ви своєю участю на практичному занятті? Чи були Ви достатньо активними? Які наведені приклади були для Вас знайомими й актуальними?».

Під час обговорення проголошених ситуацій студенти назвали такі критерії несправедливості в оцінюванні у вищій школі: більш вимогливе оцінювання на перших курсах, ліберальніше – на старших; невідповідність виставлення балів складності виконаного завдання; суб'єктивне ставлення до окремих студентів: завищення/заниження оцінок; непублічність оцінювання; порушення принципу систематичності та різнобічності контролю; одноманітність форм контролю, відсутність інноваційних підходів; недостатнє стимулювання творчості студентів під час виконання навчальних завдань тощо. За результатами виконання вправи було сформульовано визначення: «справедливість оцінювання» – це дотримання всіх психолого-педагогічних вимог і критеріїв оцінювання, урахування індивідуальних особливостей студента.

Аналіз рефлексивних нотаток показав, що студентів хвилює проблема об'єктивності проведення контролю у вищій школі. Вони переконалися, що ця складова частина освітнього процесу є важливою і водночас надзвичайно складною. Майже кожен учасник написав, що стикнувся з такою

проблемою, тому вона є для більшості актуальною. Вони зазначили, що виконання вправи суттєво розширило знання про психолого-педагогічні вимоги до оцінювання у вищій школі.

Загалом, більшість учасників були задоволені власною активністю. На їхню думку, вправа D1 була продуктивною, тому що дала можливість задуматися над актуальними проблемами оцінювання у вищій школі. Як майбутні педагоги вони стверджували, що не будуть порушувати вимог у своїй професійній діяльності. Одна зі студенток написала, що участь у виконанні вправи стала продуктивною, вона отримала позитивний досвід, оскільки могла висловити й аргументувати свою думку, водночас прислухатися до позиції одногрупників. Інша учасниця зазначила, що для неї вправа була результативною, тому що висновки були зроблені з конкретних ситуацій. Багатьом майбутнім педагогам сподобалося виконувати завдання-візуалізацію: створення «Педагогічних знаків контролю» сприяло узагальненню знань і їх використанню у творчих умовах.

Вправа «Встановлення зв'язків», розроблена Іриною Турчиною і впроваджена в роботі зі студентами у 2018-2019 н.р.

Вправа «Встановлення зв'язків»

Спеціальність підготовки здобувачів вищої освіти: 012 «Дошкільна освіта».

Навчальна дисципліна: «Основи інклюзивної освіти».

Тема: «Міжнародне та українське законодавство і політика в галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Досвід організації інклюзивного навчання в різних країнах».

Вид заняття: практичне.

Філософська вправа: F1. Резонування, синтезування та формулювання питання.

Наочність і матеріали: фліпчарт, аркуші для фліпчарта, маркери, стікери.

Мета: виховувати у студентів повагу до людської гідності та прав людини, формувати вміння працювати в команді, навички критичного розуміння світу, навички демократичного спілкування, учити аналізувати нормативні документи і встановлювати зв'язки між ними, аргументовано пояснювати думку, сприяти розвитку вмінь робити власний вибір.

Методичний опис:

1. Які ключові слова об'єднують законодавчі акти з інклюзивної освіти?

Пропонуємо учасникам дати відповідь на це запитання шляхом використання методу «кошик слів». На стікерах вони записують слова, які вважають ключовими, і приклеюють стікери на фліпчарт.

2. Студенти об'єднуються в малі групи. Кожна група аналізує міжнародні та державні законодавчі акти, що сприяють упровадженню інклюзивної освіти.

3. На аркушах ватману студенти виписують основні положення кожного документа, створюючи кластери.

4. За допомогою стрілок або інших умовних позначень встановлюють взаємозв'язки між основними положеннями трьох документів (Саламанкська декларація, Інчхонська декларація, Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні).

5. Після завершення роботи кластери вивішуються на дошці і всі студенти мають можливість їх розглянути й обговорити.

6. Далі відбувається голосування за кращий кластер. Після цього група, кластер якої визнано кращим, презентує свій проєкт.

Способи візуалізації: складання кластера, схеми, малюнок тощо.

Завдання для рефлексії: учасники пишуть рефлексивні нотатки:

1) що корисного Ви отримали на занятті?

2) як ці знання Ви зможете використати у своїй роботі?

Виконання вправи «кошик слів» було обмежено в часі – 3 хвилини на роздуми та запис. Слова, дібрані учасниками, свідчать про розуміння ними суті законодавчих актів. Наведемо приклади ключових слів: «свобода», «рівність», «відсутність дискримінації», «демократія», «різноманіття», «права людини», «гідність» тощо. Постановка питання «Що для вас означає це слово? Скажіть одним реченням» змусила студентів задуматися та сформулювати власне розуміння означених ними ж ключових слів. Пропонуємо приклади: «Свобода – можливість робити щось за власною волею», «Гідність – ставлення до себе та інших як до цінності» тощо.

Подальша робота в малих групах проходила активно та досить емоційно. Адже студентам не лише потрібно було проаналізувати й встановити зв'язки між основними документами, але й обговорити та вибрати форму запису. Кластери, створені учасниками, мали різне оформлення, різну наповненість і формат записів. Матеріал роботи груп було прикріплено на дошку, тому студенти мали можливість побачити різні дуки щодо того самого питання, проаналізувати і синтезувати питання. Голосування за кращий кластер виявило, що більшість студентів віддали перевагу скромно оформленому кластеру, який виявився інформативнішим та логічнішим за інші.

Аналіз рефлексивних нотаток засвідчив більш глибоке і повне розуміння учасниками цієї теми. Майже всі студенти зауважили, що хоча тема досить складна і нецікава, але заняття, проведене в такій формі, дозволило їм ґрунтовніше та з більшою зацікавленістю опрацювати нормативні акти з питань інклюзивної освіти. Деякі студенти зазначили, що під час праці у групах вони вчилися не тільки обстоювати власну думку, але й вислуховувати інших, поважати протилежний погляд

і ухвалювати компромісні рішення (спілкуватися демократично). Що стосується можливостей використання набутих знань, то всі студенти звернули увагу на важливість теми і те, що набуті знання є основою, фундаментом для подальшої роботи.

Висновки. Використання діалогічних вправ під час вивчення педагогічних дисциплін потребує їх творчої адаптації відповідно до змісту, мети, специфіки вивчення конкретної теми; а сформульовані для обговорення питання повинні бути не суто філософськими, а філософсько-педагогічними, відповіді на які потребують пошуку фундаментальних причин, аргументації й обґрунтування студентом своєї позиції. Спостереження за роботою студентів і аналіз результатів виконання ними рефлексивних вправ свідчить, що використання діалогічних вправ сприяє розвитку у студентів навичок демократичного спілкування, аналітичного й критичного мислення; лінгвістичних і комунікативних умінь; умінь висловлювати власну думку, аргументувати її; умінь уникати конфліктних ситуацій або конструктивно з них виходити у процесі обговорення суперечливих питань..

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Развитие субъектности будущих педагогов в контексте подготовки к работе с одаренными детьми / Е. Демченко и др. *Society, Integration, Education : proceedings of the International Scientific Conference, May 25th-26th, 2018*. Rezekne : Rezekne Academy of Technologies, 2018. P. 507-519.
2. Демченко Е., Зайцева О. Одаренный ребенок как личность с особыми потребностями в инклюзивном пространстве учебного заведения. *Society, Integration, Education : proceedings of the International Scientific Conference, May 26th-27th, 2017*. Vol. II. P. 61-71.
3. Демченко Е., Кепуле И. Формирование креативной компетентности будущих педагогов в контексте подготовки к работе с одаренными детьми. *Молодий вчений*. 2018. № 5.2 (57.2). С. 28–35.
4. Компетентності для культури демократії. URL: <https://classroom.google.com/u/0/c/MjI4NTQ1MzM4NTha/a/Mjg5NDYyMDAxNzNa/details> (дата звернення: 18.05.2019).
5. Лимар Ю. Підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку до використання спостереження як методу науково-педагогічного дослідження. *Modernization of the educational system : world trends and national peculiarities : proceedings of the II International scientific conference, February 22th, 2019*. Kaunas : Izdevnieciba "Baltija Publishing". P. 452-454.
6. Турчина І. Використання технології контекстного навчання у процесі підготовки майбутніх вихователів ДНЗ до роботи в інклюзивних групах. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Вип. 37-1. Т. V (73). С. 303-314.
7. Helsing Guro Hansen. Forthcoming February 2019. *Philosophising the Dialogos Way to ward Wisdom in Education. Between Critical Thinking and Spiritual Contemplation*. London : Routledge Publishing Ltd.